

**İRAN ETİRAZLARI 2022:
İRANDA AZƏRBAYCAN
TÜRKLƏRİNİN
VƏZİYYƏTİNƏ DAİR
HESABAT**

Sentyabr-Oktyabr 2022

Məzmun

Təşəbbüs Qrupu haqqında	3
Summary	4
Introduction	6
About the Report	7
Classification of the Collected Information on Human Rights Violations	8
A. Protesters shot dead	9
B. Arrested protesters	13
The Iranian Government's Approach to the Protests	22
Systemic Discrimination	23
Conclusion and Recommendations	23
Contact Information	24

Təşəbbüs Qrupu haqqında

İranda davam edən etirazların işıqlandırılması onu göstərir ki, İranın Azərbaycan bölgəsində insan haqlarının pozulması ilə bağlı xəbərlərin verilməsində ciddi boşluq yaranıb. Boşluğu doldurmaq üçün biz İrandan olan, hazırda ABŞ və Kanadada akademiya olan bir qrup azərbaycanlı İrandakı azərbaycanlılar haqqında insan haqları hesabatının hazırlanmasını asanlaşdırmaq üçün xüsusi təşəbbüs qrupu yaratmışıq. Bu hesabat İranın Azərbaycan bölgəsində İran hökuməti tərəfindən insan haqları pozuntularını işıqlandırmaq üçün 16 hüquq müdafiəçisindən ibarət İran daxilindəki Azərbaycan insan haqları şəbəkəsi ilə birgə hazırlanmışdır.

Təşəbbüs Qrupu Üzvləri:

Behzad Cediti, Iowa Dövlət Universitetinin İqtisadiyyat üzrə doktorantı

Lalə Cavanşir, Toronto Universitetində Türk və Osmanlı Araşdırmaları doktoru

Ramin Cabbarlı, Vaşinqton Universitetinin Sosiologiya üzrə doktorantı

İRAN ETİRAZLARI 2022: İRANDA AZƏRBAYCAN TÜRKLƏRİNİN VƏZİYYƏTİNƏ DAİR HESABAT

Sentyabr-Oktyabr 2022

Xülasə

Bu hesabat azərbaycanlı hüquq müdafiəçiləri tərəfindən 2022-ci il İran etirazlarına nəzər salmaqla hazırlanaraq, İrandakı Azərbaycan türklərinin üzləşdikləri insan hüquqları pozuntularının son vəziyyətini təsvir edir. Türklər (Azərbaycan türkləri də adlanır) İranın ən böyük etnik-dil qrupu olaraq, əsasən Zəncan, Qəzvin, Həmədan, Əlborz və Tehran vilayətləri ilə yanaşı Türkiyə və Azərbaycan Respublikasının əhatə etdiyi Ərdəbildə, Qərbi Azərbaycanda və Şərqi Azərbaycanda yaşayırlar.¹

İran hökuməti heç vaxt ölkənin etnik və dil

qrupları üzrə rəsmi demografik statistikasını açıqlamayıb. Lakin 2011-ci ilin Yanvarında Türkiyəyə rəsmi səfəri zamanı İranın keçmiş xarici işlər naziri Əli Əkbər Salehi bəyan etmişdi ki, iranlıların qırx faizi türkcə danışır:

*“Demək olar ki, eyni dildə danışırıq. İranlıların 40 faizi türkcə danışır. Bu, Türkiyə ilə İran arasında böyük bağlıdır”.*²

Azərbaycan türkləri, türkmanlar və qaşqaylarla etnik əlaqələrini nəzərə alaraq İranın türk əhalisinin təqribən 40%-ə yaxın olduğunu iddia edirlər. 1925-ci ildə İranda Pəhləvilər sülaləsi hakimiyyətə gəldikdən sonra hökumət məcburi assimilyasiya siyasəti həyata keçirdi və azərbaycanlıların ölkə hakimiyyətində nüfuzu xeyli azaldı.

1. <https://www.fdd.org/wp-content/uploads/2021/04/fdd-monograph-iran-is-more-than-persia.pdf>

2. Həmin yerdə.

İslam rejimi, İrandakı əvvəlki monarxiya kimi, farslarla azərbaycanlılar arasındakı fikir ayrılıqlarını kiçik hesab edib. 1981-ci ildə Təbrizdə baş vermiş üsyanı yatırmaq üçün ən ağır silahlardan istifadə etmiş İslam rejimi yüzlərlə azərbaycanlı etirazçını qətlə yetirməkdən çəkinməmişdi.³

Bu hesabat Azərbaycan türklərinə qarşı mövcud olan irqçilik və sistemik ayrıseçkiliyi nəzərə alaraq 16 Sentyabr 2022-ci ildə İranda başlamış olan etiraz dalğasında öldürülmüş və həbs edilmiş Azərbaycan türklərinə fokuslanmaqdadır. Belə etməkdə məqsəd İranda baş verən insan hüquqları pozuntularının son məruzələrində diskurs balansını qorumaq, həmçinin, sistemik ayrıseçkiliyə məruz qalan qrup olaraq Azərbaycan türklərinin hüquqlarının “görünməz” qalmamasını təmin etməkdir.

Hesabatın birinci hissəsində bu nümayişlər zamanı həbs olunan və ya güllələnərək öldürülən bir sıra azərbaycanlı türk fəallar haqqında məlumat təqdim olunur.

Hesabatın ikinci hissəsi əsasən hesabat müəllifləri və istinad kimi istifadə edilmiş mənbələr haqqındadır. Bu hissədə hesabat hazırlayanlar və bu hesabatı hazırlamaq üçün istifadə etdikləri istinadlar haqqında məlumat verilir.

Hesabatın üçüncü hissəsində hesabatın metodologiyası, məlumatların toplanması və araşdırma çərçivəsinin formalaşdırılması prosesləri izah edilir.

İranda digər bölgələrində olduğu kimi, azərbaycanlıların yaşadığı vilayətlərdə də insanlar digər etnik və dini hüquqları ilə yanaşı azadlıq tələbi ilə nümayişlər keçirməyə başlayıblar. Hakimiyyət qüvvələri isə, nümayişlər başlayan kimi dərhal azərbaycanlıların etirazlarını dağıtmağa başlamışdır. Hesabatda sözügedən etirazlar zamanı Azərbaycan bölgəsində baş vermiş insan haqları pozuntuları təsnif edilməkdədir. Azərbaycan Hüquqşünaslar Assosiasiyasının İnsan Haqları Komissiyasının sədr müavini Sina Yusifiyə görə, etirazların elə ilk iki həftəsində Təbrizdə polis və SEPAH qüvvələri 1700-dən çox etirazçını həbs edib. Bütün Azərbaycan bölgəsi üçün həbslərin miqyasını hesablamaq çətindir. Bununla belə, həbs edilənlərdən 121-in və güllələnərək öldürülən 13 etirazçının kimliyini təsdiqləyə bilmişik.

Zərərçəkmiş və öldürülmüş şəxslərin ailələrinin, hal şahidlərinin, habelə İran daxilindəki azərbaycanlı insan haqları müdafiəçiləri və beynəlxalq insan haqları təşkilatlarının verdiyi məlumatlar təsdiq edir ki, İran polisi və kəşfiyyatçıları, SEPAH və Bəsic qüvvələri ilə birlikdə etirazçıları və çoxlu sayda insanı birbaşa atəşə tutublar. Buna baxmayaraq, İran hökuməti etirazçıların öldürülməsini inkar edir. Hesabat həmçinin yaralanan və ölənlər etirazçıların işlərinin araşdırılmasının qarşısını almaq üçün hakimiyyətin zərərçəkmiş və öldürülmüş şəxslərin ailələri ilə necə rəftar etdiyini təsvir etməkdədir.

3. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/iranian-azeris-giant-minority>

Giriş

Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 18-ci maddəsində deyilir: “Hər kəsin fikir, vicdan və din azadlığı hüququ vardır”. İran bu bəyannaməni imzalasa da, bədnam repressiya maşını Qərbi Azərbaycan, Şərqi Azərbaycan, Ərdəbil, Zəncan, Ərak, Qəzvin və Tehran etirazlarını yatırmaq üçün kobud şəkildə çalışır. Beynəlxalq Amnistiya Təşkilatı (“Amnesty International”) hakimiyyətin etirazları nəyin bahasına olursa-olsun sistematik şəkildə yatırmaq planının olduğunu bu barədə rəsmi sənədləri ortaya çıxararaq təsdiqləmişdir. Etirazçılara edilmiş hücum nəticəsində Azərbaycanda ən azı 13 şəxsiyyəti müəyyən edilmiş şəxs güllələnib və yüzlərlə insan yaralanıb.

Azərbaycan Hüquqşünaslar Assosiasiyasının İnsan Haqları Komissiyasının sədr müavini Sina Yusifi bildirib ki, etirazların ilk iki həftəsində təkcə Təbrizdə 1700-dən çox adam həbs edilib. Bütün Azərbaycan şəhərlərini nəzərə alsaydıq, bu ədəd xeyli çox olardı. Hökumətin interneti məhdudlaşdırması, zərərçəkmiş və öldürülmüş şəxslərin ailələrini hədələməsi həbs olunanların sayını dəqiq təxmin etməyi çətinləşdirir.

Qeyd edək ki, İranda baş verən cari etirazlara ilk təkanı Tehran şəhərinin “əxlaq polisi” tərəfindən Məhsa Aminin həbs edilməsi vermişdir. 22 yaşlı Məhsa Aminin

Sentyabrın 14-də Tehranın “əxlaq polisi” tərəfindən həbs edilib. O, elə həmin gün komada xəstəxanaya aparılıb və sentyabrın 16-da dünyasını dəyişib. Polis iddia edir ki, Məhsa Amini infarkt keçirib, amma Aminin əmisi müsahibəsində onun ürək xəstəliyini uydurma adlandırmış və onun tamamilə sağlam olduğunu söyləmişdir.

Beləliklə, bu xəbərin dərci geniş miqyaslı reaksiyalarla müşayiət olundu. Bir çox sosial media istifadəçisi ilə yanaşı, tanınmış mədəniyyət, incəsənət və idman xadimləri də baş verənlərə qəzəblərini bildirdilər və Azərbaycan bölgəsində məcburi hicab siyasətinə qarşı nümayişlər başladı. Təbriz Universitetinin tibb tələbələri sistematik gender bərabərsizliyinə və əxlaq polisinin qadınlara qarşı zorakılığına etiraz etdilər. Həmçinin, Təbriz Tibb Elmləri Universitetinin tələbələri əllərində Azərbaycan türkcəsində yazılmış “Qadınlara qarşı zorakılıq siyasətidir” və “Əllərini bədənimdən çək” yazılı plakatlar tutaraq baş vermiş zorakılıq aktına etirazlarını bildirdilər.

Bir neçə gün sonra nümayişlər siyasi çalarlar alaraq yeni səviyyəyə keçməyə başladı. Etirazçıların tələbləri arasında İslam Respublikası rejiminin ləğvi də yer almaqdadır. 20 sentyabr 2022-ci il tarixində nümayişçilər tərəfindən “Azadlıq, Ədalət, Milli Hökumət” kimi siyasi

şüarlar səsləndirilib. Bu, Urmiya, Ərdəbil, Zəncan və digər şəhərlərdə də azərbaycanlı nümayişçilər arasında məşhur şüardır.

Etirazlar başladıqdan sonra İran hakimiyyəti Azərbaycanda nümayişləri boğmaq üçün çevik polisi, İnkilab Keşikçilərini, Bəsic hərbişdirilmiş qüvvələrini, İran İslam Respublikasının Hüquq-Mühafizə Komandanlığını və mülki geyimli təhlükəsizlik agentlərini səfərbər edib. Ortaya çıxmış sənədlər İran rəsmilərinin etirazçılara qarşı sərt üsullar tətbiq etməsi ilə bağlı yeni təfərrüatlar təqdim edir. İranın ali hərbi orqanı bütün vilayətlərdəki silahlı qüvvələrin komandirlərinə nümayişçilərlə “ciddi qarşıdurma” aparmağı tapşırıb. Sərəncamdan sonra yaralananların, həbs olunanların və ölənlərin sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır.

Hesabat haqqında

Ümumiyyətlə, insan haqları təşkilatları İranın ucqar yerlərindən, xüsusən də milli-mədəni hüquqların davamlı şəkildə pozulduğu bölgələrdən çox az danışırlar. Buna görə də, ABŞ və Kanadada yaşayan azərbaycanlı hüquq müdafiəçiləri İran daxilindəki azərbaycanlı hüquq müdafiəçiləri ilə əlaqələrindən istifadə edərək, Qərbi Azərbaycan, Şərqi Azərbaycan, Ərdəbil, Zəncan, Qəzvin vilayətlərində insan haqlarının vəziyyəti ilə bağlı hesabat hazırlayıblar. Təəssüf ki, beynəlxalq insan haqları məruzəçilərinin

əsasən bu regionların məlumatlarına adekvat çıxışı yoxdur. Halbuki son xəbərlərin təhlili göstərdi ki, hökumət ucqar bölgələrdə farslara nisbətə qeyri-farslara daha sərt şəkildə basqı edir. Azərbaycan, Bəlucistan və Kürdüstanda etirazçılar İran hökuməti tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirilib. Şahidlərdən, qurbanların ailələrindən əldə edilmiş, dərc olunmuş məlumatlardan və etirazçılardan toplanmış sübutlara əsaslanaraq deyə bilərik ki, təhlükəsizlik və SEPAH qüvvələri etirazları boğmaq üçün qəsdən odlu silahdan istifadə edir. Məsələn, ⁴Böyük Britaniyada yerləşən “Bəluc Aktivistləri Kampaniyası” Zahedanda güllələnərək öldürülən 96 nəfərin adını açıqlayıb və 30 sentyabr 2022-ci il tarixində baş vermiş nümayiş zamanı 300-dən çox adamın güllə yarası alaraq yaralandığını açıqlayıb.

İran hakimiyyəti məsələ ilə bağlı müstəqil araşdırmanı rədd edib. Həmçinin, İran hakimiyyəti etirazçılara qarşı hər hansı təzyiqin olduğunu inkar edir. Hazırda Azərbaycanda etirazlar davam edir və şəbəkə vasitəsilə ölənlər, yaralanan və həbs olunan etirazçılar haqqında məlumatlar toplanır. İrandan kənar və İran daxilində yaşayan azərbaycanlı hüquq müdafiəçiləri, zərərçəkmiş və öldürülmüş şəxslər haqqında məlumatı şahidlər, qurbanların yaxınları, videolar, yerli xəbər resursları və jurnalistlər vasitəsilə toplamaqdadır.

4. <https://tinyurl.com/mr2tk5k3>

İnsan hüquqlarının pozulması ilə bağlı toplanmış məlumatların təsnifatı

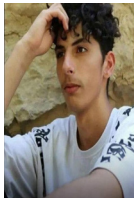
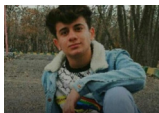

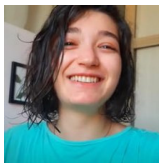

Etiraz aksiyalarından əldə edilən görüntülər və İrandan dərc olunmuş hesabatlar göstərir ki, Şərqi Azərbaycan, Zəncan, Qəzvin, Ərdəbil, Tehran və Qərbi Azərbaycanda etirazçılar məcburi hicaba, qadın hüquqları məsələlərinə qarşı çıxaraq etnik hüquq və azadlıqları müdafiə edirlər. Etirazçılar İslam Respublikası rəhbərliyinə, o cümlədən ali rəhbərinə qarşı çoxlu şüarlar səsləndiriblər. Artıq nümayişlər zamanı hökumətin etirazçıları sıxışdırmağa başlamasının yanısıra çoxlu sayda etirazçı təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib, şikəst edilib və öldürülüb. Öldürülənlərin əksəriyyəti həqiqi güllə ilə öldürülüb.

Tehranda və azərbaycanlıların yaşadığı digər iri şəhərlərdə zərəçəkmişlər haqqında məlumatın əlçatan olmaması səbəbindən

azərbaycanlıların itkilərini asanlıqla müəyyən etmək mümkün deyil. Buna baxmayaraq, bu tip məlumatlardan bəziləri dəfn videoları, ailə üzvlərinin ifadələri, hüquq müdafiəçilərinin araşdırmaları və qurbanların sosial media profilləri əsasında müəyyən edilib. Bəzi hallarda təhlükəsizlik orqanları qurbanların yaxınlarına təzyiq göstərir ki, nümayişçiləri paytaxtdan kənardə öz şəhərlərində dəfn etsinlər. Bu halda qurbanların mənsəyi müəyyən edilə bilər. Bu günə qədər biz İranın Azərbaycan bölgəsində öldürülən 13 etirazçının kimliyini dəqiqləşdirə bilmişik. Aşağıdakı cədvəldə etirazların qurbanları haqqında ətraflı məlumat verilir.

A. Güllələnmiş etirazçılar

Adı	Doğum ili	Məşğuliyyəti	Şəhər	Cins	Şəkil
Mehrdad Qurbani	2004	tələbə	Zəncan	Kişi	
Mehdi Musəvi	2006	tələbə	Zəncan	Kişi	
Hədis Nəcəfi	1999	İşçi- Resepşn	Kərəc	Qadın	
Sarina İsmailzadə	2006	tələbə	Kərəc	Qadın	
Nima Şəfiq dust	2006	tələbə	Urmiya	Kişi	
Əsra Pənahi	2006	tələbə	Ərdəbil	Qadın	
Cavad Heydəri	1982	mühəndis	Qəzvin	kişi	
İsmayıl Heydəri	2004	işçi	Meşkinşəhr	Kişi	

Sina Malayeri	1984	tələbə	Ərak	Kişi	
Pərisa Bəhməni	1970	Həkim	Zəncan	Qadın	
Reza İsmailzadə	Bəlli deyil	tələbə	Qərbi Azərbaycan- Çaldıran	Kişi	
Nəsim Sedqi	2000	Bəlli deyil	Qərbi Azərbaycan	qadın	
Möhsün Musəvi	1992	dükənçi	Tehran	kişi	

Təbriz nümayişindən bir gün sonra 21 sentyabr 2022-ci ildə Zəncan da bu etirazlara qoşulub. Zəncanda etirazçıların toplanması çərşənbə günü saat 18:00 radələrində başlayıb və tədricən şəhərin digər əsas hissələrinə yayılıb. Etiraz edən vətəndaşların sayının artmasının ardınca polis və təhlükəsizlik qüvvələri dəyənəklərlə vətəndaşlara hücum edib, gözyaşardıcı qaz atıb və birbaşa ov tüfəngindən etirazçılara atəş açıb. Metal güllə və dəyənək zərbələri nəticəsində bir neçə vətəndaş yaralanıb. Polis və təhlükəsizlik qüvvələri etirazları dayandırmaq üçün bir çox vasitə və müxtəlif üsullardan istifadə edib. Etiraz aksiyaları zamanı **Mehrdad Qurbani və Mehdi Musəvi** 21 sentyabr 2022-ci il çərşənbə günü rejim qüvvələri tərəfindən güllələnib. Yerli xəbərlər Mehdi Musəvinin 5 atəş, başına və bədəninə vurulmuş çoxsaylı dəyənək zərbələri nəticəsində öldürüldüyünü təsdiqləyib. Mehdi Musəvi güllələnərkən cəmi 16 yaşında idi.

Mehdi Musəvinin cənazəsini ailəsinə təhvil verməyib. Məmurular onun dəfnində iştirak etməyə yalnız ailəsinə icazə verdilər. Mehdi Musəvinin cənazəsi xəstəxanadan birbaşa Zəncanın Beheşt Zəhra qəbiristanlığına aparılmış, yaxınları və digər Zəncan vətəndaşlarının iştirakı olmadan və yalnız bir neçə ailə üzvünün iştirakı ilə dəfn edilmişdir.

Təhlükəsizlik orqanları Mehdi Musəvinin ailəsinin onun İslam Respublikasının polis əməkdaşları tərəfindən öldürüldüyünü bildirəcəyi təqdirdə digər ailə üzvlərini də

həbs edəcəkləri və “aradan qaldıracaqları” ilə hədələyiblər. Eyni zamanda Zəncandan olan bir neçə nəfər bu şəhərdəki etirazlar zamanı 3-5 nəfər aralığında insanın həlak olduğunu bildirir. Lakin, bu faktı dəqiqləşdirmək çox çətindir və biz digər öldürülmüş şəxslərin kimliyini təsdiq edə bilməmişik.

21 sentyabr 2022-ci ildə Kərəcdə təhlükəsizlik qüvvələrinin açdığı atəş nəticəsində 23 yaşlı **Hədis Nəcəfi** qarın, boyun, ürək və əlindən altı güllə yarası alaraq yaralanıb və Kərəcdəki Qaim xəstəxanasına aparıldıqdan sonra dünyasını dəyişib.

Video və fotolarda qurbanların başlarından güllələndiyi görünür. Hədis Nəcəfi döyüş güllələrindən açılmış atəş nəticəsində öldürülüb. Anası və bacısı bildiriblər ki, təhlükəsizlik qüvvələri Hədisin nəşini təhvil verəndə onun üzündə güllə yarası görüblər. Onun qadın hüquqları ilə bağlı fəaliyyəti olub-olmadığını təsdiq edə bilmədik, lakin, Hədisin Instagram və TikTok hesablarında Türk pop və Azərbaycan mahnılarına rəqs etməsi, son geniş yayılmış rəqs trendlərinə qoşulması onun məcburi hicab qaydasına qarşı olduğunu deməyə əsas verir. Ən son Instagram hekayəsində o, yazmışdı: “Həyəcanla etirazlara gedirəm. Bir neçə ildən sonra geriye baxıb özümü xoşbəxt hiss etmək istəyirəm ki, etirazlarda iştirak etdim və hər şey dəyişdi”.

Təəssüf ki, İranda dinindən və milliyətindən asılı olmayaraq bütün qadınlar üçün ictimai yerlərdə hicab

məcburidir. 23 yaşlı Hədis Azərbaycanın yeni nəslinin nümayəndəsi idi. O, Azərbaycan mədəniyyətindən, qadın və milli hüquqlardan xəbərdar idi. O, İntaqram hesabında dəbli geyimlər paylaşmağı, türkcə altyazılar və tərcümeyihalı ilə hicablı və hicabsız saç düzümünü nümayiş etməyi çox sevirdi. O, İntaqram biosunda türkcə “Başqa mən varsa yerimi doldur” yazıb. O, qadın hüquqlarına etiraz edərkən güllələnərək öldürülən aktivist kimi Azərbaycan müqavimətinin simvoluna çevrilib.

Mehrşəhrdən olan 16 yaşlı **Sarina İsmailzadə**, Kərəcdə 21 sentyabr 2022-ci ildə ümumölkə etirazları zamanı İran İslam Respublikasının repressiv qüvvələri tərəfindən öldürülüb. Yerli xəbərlərə görə, bu yeniyetmənin anası qızının ölümünə dözə bilməyib intihar edib.

22 Sentyabr 2022, **Cavad Heydərini** Millət Qəzvin parkı yaxınlığında güllələyiblər və aldığı xəsarətin ağırlığından və tibbi yardım göstərilmədiyindən bir neçə saat sonra dünyasını dəyişib. Cavad Heydəri hazırda Qəzvinde baş verən etirazların yeganə qurbanıdır ki, kimliyi müəyyənləşib. O, yaxın məsafədən sursatla vurulub və ağır qanaxma nəticəsində bir neçə saat sonra dünyasını dəyişib. Kəşfiyyatçıların ailəyə verdiyi görüşdən çıxan nəticələrə görə, o, omba nahiyəsindən güllə yarası alıb və güllə bədəninə dəlib keçib. Bu o deməkdir ki, güllə ona çox yaxın məsafədən və arxadan dəyib ki, bədəninin o biri tərəfindən çıxıb.

Kəşfiyyat qüvvələri Cavad Heydərinin ailəsinə bildirişlər ki, Cavad dərhal dəfn edilməlidir; əks halda (təhlükəsizlik qüvvələri) onu istədikləri yerdə dəfn edəcəklər. Hətta kəşfiyyatçılar vasitəçi vasitəsilə xəbər də göndərişlər ki, Cavadın qəza nəticəsində öldüyünü elan etsinlər. Buna baxmayaraq, ailə üzvləri təhdidlərə məhəl qoymayıb: “Birimizi itirmişik, baaşqalarını da itirmək qorxumuz yoxdur”. Cavad Heydəri insan izdihamı müşayiəti ilə dəfn olunmuşdur.

Ərdəbil vilayətinin Meşkin şəhərinin Qurd Təpə kəndindən olan 18 yaşlı İsmayıl Heydəri Sentyabrın 23-də qətlə yetirilib. O, Mazandaranın Niştarud şəhərindəki Motelqoda tək yaşayır və kənddəki valideynlərinə pul göndərmək üçün çörək sexində işləyirmiş.

Əslən Tarim-Zəncan şəhərindən olan **Möhsün Musəvi** oktyabrın 8-də **İran İslam Respublikasının təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən öldürülüb**. 30 yaşlı Möhsün Musəvi şənbə günü, oktyabrın 8-də Tehran bazarında başına dəyənəkdən aldığı ağır zərbələr nəticəsində öldürülüb. Təhlükəsizlik qüvvələri onun Tehrandə dəfn edilməsinə mane olub və uzaq bir şəhərdə dəfn edilməli olduğunu bildirişlər. Musəvinin ailəsi Möhsünün cənazəsini doğulduğu Tarem şəhərinə aparıb və o, orada dəfn edilib.

Azərbaycan vilayətindəki yerli mənbənin məlumatına görə, oktyabrın 16-da **Nima Şafiqdust** Urmiyada təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən öldürülüb. Nima Şafiqdust

vəhşicəsinə döyülərək həbs edilib. Polis şöbəsində Nimanın qanaxması olsa da, təhlükəsizlik qüvvələri onu dərhal xəstəxanaya köçürməyiblər və ölməsinə icazə veriblər. Xəstəxana Nimanın öldüyü polis şöbəsindən iki dəqiqəlik məsafədədir. Hökumət, Nimanın it dişləməsi səbəbindən öldüyünü açıqlamışdır.

Digər qurban Əsra Pənahi isə oktyabrın 14-də Ərdəbil vilayətində təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən döyülərək öldürülüb. Ərdəbildəki Şəhid liseyinin bəzi digər tələbələri də hökumətin təşkil etdiyi yürüşünə qatılmaqdan imtina etdikləri üçün həbs ediliblər. 15 yaşlı şagird Əsra Pənahi vəhşicəsinə döyülmüş, daxili qanaxma nəticəsində vəfat etmişdir.

Oktyabrın 22-də Ərakdan olan 38 yaşlı **Sina Malayeri** etirazlar zamanı təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən öldürülüb.

Kəşfiyyat qüvvələrinin açdığı güllə nəticəsində doktor **Parisə Bəhməni öldürülüb**. Parisə Bəhməni ümumi cərrah idi. O, oktyabrın 26-da Tehran Tibb Sisteminin binası qarşısında həkimlərin nümayişi zamanı İran təhlükəsizlik qüvvələrinin amansız hücumu nəticəsində güllələnib və öldürülüb.

Şərif Texnologiya Universitetinin yuxarı kurs tələbəsi **Reza Esmailzadə** sifətinə açılan atəşlə öldürülüb. Onun meyiti Çaldıranda ailəsinə təhvil verilib. O, Şərif Universitetində baş verən qarşıdurmada güllələnib. Reza Oktyabrın 25-də Çaldıranda basdırılmışdır.

Oktyabrın 31-də Urmiya -Qərbi Azərbaycandakı etirazlar zamanı 22 yaşlı qız **Nəsim Sedqi** təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən öldürülüb. Nəsim Sedqi nümayişlərdə təhlükəsizlik qüvvələrinin birbaşa atəşi nəticəsində həlak olub. Ailəsi onun ölüm səbəbini bədbəxt hadisə kimi açıqlamaq üçün təhlükəsizlik orqanlarının təzyiği altındadır. Onun cənazəsi noyabrın 2-də ciddi təhlükəsizlik tədbirləri ilə Şahindəc qəbiristanlığında dəfn edilib.

B) Həbs olunmuş Etirazçılar

Şənbə günü, sentyabrın 17-də **təhlükəsizlik qüvvələri Erfan Şahbazi və Hamed Purtaleb** həbs ediblər . Onların son vəziyyəti ilə bağlı heç bir məlumat verilməyib.

Bir neçə mülki geyimli təhlükəsizlik agenti **Mehdi Həmidi Şəfiqi** döydükdən və avtomobilinin şüşələrini sındırdıqdan sonra həbs ediblər. Təhlükəsizlik qüvvələri Mehdi Həmidinin avtomobilini də müsadirə edərək aparıblar. Onu həbs etdikdən sonra yayımlanan fotoda üzündə güllə yarası olduğu aşkarlanıb. Oktyabrın 27-də o, məhkəmə prosesinin sonuna qədər 200 milyon tümən (6250 dollar) girov qoyması müqabilində Təbrizin mərkəzi həbsxanasından azad edilib.

Son məlumatlar Təbrizdə kütləvi həbslərdən

xəbər verir. Sentyabrın 20-də həbs olunan bir neçə nəfər bu şəhərin Kəşfiyyat və Təhlükəsizlik Polisinin Saxlama Mərkəzinə köçürülüb. Eyni zamanda Təbrizdə **Fərid Hüseyniazər**, **Atila Sadeqifər**, **Ramin Behzad**, Təbriz İslam Sənəti Universitetinin qrafika fakültəsinin tələbəsi **Əhmədrza Əfşar** həbs ediləblər.

Ramin Behzad Təbrizdə əsgərdir. O, hökumətin etirazçılara qarşı repressiyalarında iştirak etmədiyi üçün həbs edilib. O, oktyabrın 15-də Təbrizin mərkəzi zindanından müvəqqəti olaraq zaminə buraxılıb.

Sentyabrın 20-də təhlükəsizlik qüvvələri Əmir Möhsün Bənai Kazemin evinə basqın edərək onu həbs qərarı olmadan həbs edib, sonra isə Təbrizin mərkəzi həbsxanasına köçürüblər. Bu azərbaycanlı fəal çərşənbə axşamı, oktyabrın 25-də 4 milyard түmən (125 dollar) girov müqabilində həbsdən azad edilib.

Atilə Ərfai sentyabrın 21-də Təbrizdə həbs edilib. Onun həbsindən sonra agentlər 16 yaşlı Atillanı da Bəsmınc həbsxanasına köçürüblər. O, astma xəstəliyindən əziyyət çəkir. Atilə Arfainin şiddətli hücumu nəticəsində Atillanın burnu sınımış, üzünün və bədəninin müxtəlif nahiyələri yaralanmış və göyərmişdir.

Atilə Ərfainin işi Təbriz Baş İnkilab Prokurorluğunun 15-ci şöbəsinə (Təbatəbai Kompleksi) göndərilib. İşin müstəntiqi ona 4 milyard rial (12.500 dollar) girov təyin edib. “Təbriz İslam İnkilabı Keşikçiləri

Korpusunun Təhlükəsizlik İdarəsi Atillanın müvəqqəti azadlığa buraxılmasının qarşısını alır”. İşin müstəntiqinin Atilə Ərfainin ailəsinə dediklərinə əsasən, 16 yaşlı yeniyetmə “sosial şəbəkələr vasitəsilə vətəndaşları iğtişaşlar təşkil etmək və təşviq etmək”, “küçə iğtişaşlarına rəhbərlik etmək” və “mülkə ziyan vurmaq”da ittiham olunur. Nəhayət, o, girov müqabilində müvəqqəti azadlığa buraxılıb. O, sərbəst buraxıldıqdan sonra WhatsApp-da gündəlik söhbətlərində Türk-Azərbaycan ədəbi sözlərindən istifadə etdiyinə görə ən ağır işgəncələrə məruz qaldığını bildirib.

Məhəmməd Necad sentyabrın 1-də təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilərək Tehrandakı Fəşafoueh həbsxanasına köçürülüb. O, Marağa şəhərindən - Qərbi Azərbaycan vilayətindəndir. Məhəmməd Necad Şərif Universitetində aerokosmik mühəndislik ixtisası üzrə təhsil alır. O, istintaqın davam etdirilməsini gözləmək müqabilində zaminə buraxılıb.

Ərdəbildə **Möhsün Möhsünzadə** çərşənbə günü, sentyabrın 21-də Ciral parkında həbs edilib. Həmçinin, azərbaycanlı fəallar Əsgər Əkbərzadə və **Səid Sadeqifar** sentyabrın 22-də həbs ediləblər. Cümə axşamı səhər saat dörd radələrində təhlükəsizlik qüvvələri fəal Əsgər Əkbərzadəni saxlayıb. Digər fəal Səid Sadeqifar cümə axşamı səhər saat üçdə Ərdəbil şəhərində iş yerində mülki geyimli zabitlər tərəfindən həbs edilib. Həmçinin, Ərdəbildə saxlanılanlar arasında **Meysəm Colani** də var. 6 oktyabr 2022-ci ildə Möhsün Möhsünzadə, Əsgər Əkbərzadə ,

Meysəm Colani və Səid Sadeqifar Kəşfiyyat Nazirliyinin təcridxanasından Ərdəbilin mərkəzi həbsxanasına köçürüldülər. Onlara qarşı ittihamlar Ərdəbil generalının 7-ci şöbəsi tərəfindən irəli sürülüb və İnkilab Prokurorluğu ittihamların “ölkənin təhlükəsizliyinə qarşı topplaşmaq və sövdələşmə və İran İslam Respublikasının sisteminə qarşı təbliğat” olduğunu bildirib. Möhsün Möhsünzadə məhkəmə prosesinin sonuna qədər 4 milyard rial (12.500 dollar) girov qoyduqdan sonra Ərdəbil Mərkəzi Həbsxanasından azad edilib. Əsgər Əkbərzadə 3 noyabr 2022-ci ildə bir milyard rial (3.125 dollar) girovla azadlığa buraxılıb.

Əlavə olaraq, Haleh Erşadi, İbrahim Pakdel, Reza Qurbani, Babək Həmrəng, Əmir Qazizadə və Səccad Məcidi sentyabrın 22-də Ərdəbil şəhərində keçirilən etiraz aksiyalarından sonra İranın təhlükəsizlik qurumları tərəfindən həbs ediliblər. Bu vətəndaşların sağlamlıq durumu ilə bağlı məlumat yoxdur, belə ki, təhlükəsizlik orqanları ailə və yaxınlarına məlumat verməkdən imtina edirlər. Kəşfiyyat qüvvələri fəalların “Ərdəbil həbsxanasının hərbi hissəsinə” köçürüldüyünü açıqlayıb. Ərdəbil həbsxanasının hərbi bölməsi əsgərlərin cəzalandırılması üçün istifadə olunur.

Eyni zamanda, şəhərdə etirazların başlaması ilə Ərdəbil həbsxanasında həbsdə olan siyasi məhbus **Abbas Lesani** telefon danışıqları etmək hüququndan məhrum edilib.

Təbrizdə yaşayan gənc azərbaycanlı yazıçı Əmin Behzad **İran İslam Respublikasının təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib**. Onun həbs yeri və həbsinin səbəbi açıqlanmayıb.

Sentyabrın 22-də təhlükəsizlik agentləri Hidəc şəhərində vətəndaşların etiraz aksiyasına cavab olaraq bir çox vətəndaşı həbs ediblər. Bir gün sonra **Mehdi Dadgar** və **onun bacısı** Hidəcdəki evlərində polis əməkdaşları tərəfindən saxlanılıb. Onların hamısı Əbhar həbsxanasına köçürülüb. **Mehdi Dadgar** və xanım **Dadgar** bazar günü, oktyabrın 9-da zəmin əvəzində sərbəst buraxılıblar.

Eyni zamanda, Əbhar şəhərində polis və təhlükəsizlik əməkdaşları çərşənbə günü, sentyabrın 21-də keçirilən etiraz aksiyası zamanı bir çox vətəndaşı həbs ediblər. Hələ də Əbharın həbsxanasında saxlanılan məhbusların sayı 50-dən çoxdur. Əbharda etiraz aksiyası keçirilərkən, **Səidə Moradi, Əlirza Rəzavi** və **Əli Maqsudi** təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Həbs edildikdən sonra onlar Zəncan və Səfərabad həbsxanalarına köçürüldülər.

Sentyabrın 22-də Şərqi Azərbaycan vilayətinin Mələkan şəhərində keçirilən nümayişdə çoxlu sayda insan həbs edilib. **Mobina Rəhmani, Mehri Qolafşan, Romina Rəhmani, Əmir Hüseyn Xəlilzadə, Əli Zəhmətkeş, Meysəm Zəhtkaş, 15 yaşlı şagird Əsal Pənahi** və **Mehdi Kərimpur** təhlükəsizlik və polis qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Sentyabrın 28- də Malekanda **Bəhnam Moncəmi**

evində həbs edilib. Həmçinin mülki geyimli agentlər Əmir Sadiqyanı iş yerində həbs ediblər. **Əsal Pənahi** Təbrizin mərkəzi həbsxanasına köçürülüb. Əsalın telefon zəngləri etməsinə icazə verilməyib.

Xanım Romina Rəhmani həbs edilərək 2 aylıq körpəsi ilə birlikdə Marağa həbsxanasına göndərilib. Bir neçə gündən sonra İranın məhkəmə hakimiyyətinin əməkdaşları 2 aylıq azərbaycanlı körpə Artıyanı Marağa həbsxanasında anasından ayıraraq ərinin ailəsinə təhvil veriblər. Dərc edilmiş məlumata görə, xanım Romina Rəhmani hazırda Marağa həbsxanasında karsərdədir və “anaya körpəsinin səsini belə eşitməyə imkan vermirlər, görüşünə, danışmasına qadağa qoyublar.” Romina və Mobina Rəhmani, Mehri Qol Əfşan Mələkanda ailə toplantısında həbs ediliblər.

Sentyabrın 23-də İrfan Zərdehini Təbrizdə həbs ediblər. Təəssüf ki, onun həbsinin səbəbi və harada saxlandığı barədə heç bir məlumat dərc edilməyib. Oktyabrın 15-də İrfan Zərdohinin anası oğlunun həbsinə etiraz olaraq Təbriz prokurorluğunun qarşısında aksiya keçirib.

Bundan başqa, **Məhəmməd Siyaməkniya**, kinorejissor **Əhəd Əfsər**, **Saman Abdullahi** və **Babək Fərəhməndi** sentyabrın 24-də Təbrizdə həbs ediliblər.

Xəlil Moradi və **Bəhram Cəfəri** Sulduzda həbs edilib. Bu insanların vəziyyəti ilə bağlı hələ də qeyri-müəyyənlik və narahatlıq var. İran hökumətinin təhlükəsizlik qüvvələri 24 sentyabr 2022-ci il, şənbə günü günorta saatlarında Xəlil Moradi və Bəhram

Cəfərinin iqamətgahına basqın edərək, onları həbs edib və Sulduz Kəşfiyyat İdarəsinə təhvil verib.

Sina Esmaili 2022-ci il sentyabrın 27-də Təbrizdə həbs edilib. Təəssüf ki, onun vəziyyəti ilə bağlı heç bir məlumat dərc olunmayıb.

Məhəmməd Cavad Tərbiət sentyabrın 30-da Təbrizdə həbs edilib. Onun şəkilləri Hakim Salavati məhkəməsində televiziya yayımlanıb. Bu, narahatlıqların şiddətini artırır. Televiziya ilə yayımlanan bu məhkəmələr təhlükəsizlik orqanlarının göstərişi ilə həbs olunan şəxslərə ağır ittihamlar irəli sürmək üçün keçirilir.

Oktyabrın 1-də Zəncanın kəşfiyyatçıları bu şəhərdə yaşayan jurnalist və qadın hüquq müdafiəçisi **Səfiyə Qarabağini** **həbs edərək naməlum** yerə aparıblar. Oktyabrın 8-də **Səfiyə Qarabaği** məhkəmə prosesinin sonuna qədər zəminə buraxılıb. Prosesin ilkin mərhələsində onun ittihamı “İran İslam Respublikasına qarşı təbliğat” olduğu bildirilib. 2022-ci il oktyabrın 1-də İran hökumətinin təhlükəsizlik qüvvələri Ərdəbildə **Yusif Karinin** ata evinə basqın edib. Bu azərbaycanlı fəal evdə olmadığı üçün onun həbsinə nail ola bilməyiblər. O, oktyabrın 5-də həbs edilib.

Əmir Səfəri , əsgərdir, 1 oktyabr 2022-ci ildə təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. O, hərbi xidmətdədir. Ailəsinin məsul orqanlara müraciət etməsinə baxmayaraq, onun həbsinin səbəbi və harada saxlandığı barədə məlumat verilməmişdir. Bir həftə

sonra o, müvəqqəti olaraq zamin əvəzində azadlığa buraxıldı.

Şahidlərin sözlərinə görə, oktyabrın 1-də **Səccad Qane Moqəddəm** və **Məhəmməd Colani** şəxsi avtomobili ilə Sərindən Ərdəbilə gedərkən bir neçə maşın onları təqib edib. Bu vaxt şahidlərin ifadəsinə görə, silah səsləri eşidilib. Təhlükəsizlik qüvvələri hərəkətdə olan avtomobilə atəş açıb və avtomobilin təkərlərini partladıqdan sonra milli fəalları mühasirəyə alaraq şiddətli döyülmədən sonra həbs ediblər.

Yaxınlarının verdiyi məlumata görə, bu fəallar həbs zamanı şiddətli döyülmə nəticəsində aldığı xəsarətlər səbəbindən xəstəxanaya yerləşdirilib. Onlara tibbi yardım göstərilib və bir neçə saatdan sonra rəsmilər onları naməlum yerə aparıblar.

2 oktyabr 2022-ci ildə Təbriz Universiteti son üç onillikdə tələbələrin ən böyük nümayişlərindən birinin şahidi oldu. İranda minlərlə tələbə “Qadın, həyat, azadlıq”, “Diktatora ölüm”, “Azadlıq, ədalət, milli hökumət” və s. şüarlarla keçirilən ümumölkə etirazlarına qoşulublar. Tələbələrin nümayişindən bir saat sonra Təbrizdə internet əvvəlcə məhdudlaşdırıldı, sonra isə tamamilə kəsildi və insanların tələbələrə qoşulmasının qarşısını almaq üçün Təbriz Universitetinə gedən bütün yolları bağlandı. Daha sonra təhlükəsizlik və hüquq-mühafizə orqanları tələbələrə hücum edib, onlara dəyənəklə zərbələr endirmiş, birbaşa güllə ilə gülləbaran etmişlər. Bu hadisədə 50-dən çox tələbə

birbaşa güllə, dəyənək və elektrik cərəyanı vurması nəticəsində yaralanıb. Onlardan bəzilərinin vəziyyəti ağırdır. Yaralıların təqribən yarısı qadındır. İndiyədək universitet təhlükəsizlik əməkdaşlarının əməkdaşlığı ilə azı 50 tələbə həbs edilərək universitetdən çıxarılıb. Universitet daxilindəki hadisə zamanı təhlükəsizlik qüvvələri 3000-dən çox tələbəni mühasirəyə almışdı. 500-dən çox tələbə Təbriz Universitetinin mühafizəsinə çağırılıb. Onların arasında 300 tələbə Texniki fakültədəndir.

2022-ci il oktyabrın 2-də Təbriz Universitetindəki etiraz aksiyalarında iştirak edən bir şahid bizə dedi: “Təhlükəsizlik qüvvələri şiddətlə basqın edirdi. Onlar tələbələrə ov tüfəngindən atəş açıblar.”

Təbriz Universitetində aksiya iştirakçısından müsahibə aldıq: “Universitet rektoru gəldi və getməyimizi istədi. O dedi ki, qalsaq, qan töküləcək. Biz isə, “qorxmadıq!” şüarını səsləndirməyə davam etdik. İki saat sonra, çoxlu tələbənin yığışdığı universitetin darvazasının qarşısındakı universitet blokunda tələbələrə hücum edildiyini müşahidə etdik.

Tələbələr təhlükəsizlik və polis qüvvələri tərəfindən mühasirəyə alındı. Mən 20 tələbənin ölümcül döyüldüyünü gördüm. Təhlükəsizlik qüvvələri onları gözləri bağlı halda İmam Rza Xəstəxanasına apardılar. Abresan (Təbriz Universiteti yaxınlığında meydan) tərəfdə başlanmış döyülmələr və qan gölündən sonra qalan tələbələr həbs edildilər. Tələbələrdən ikisinin qol və ayaq

sümükləri sınımışdı, amma onlarla sonra nə baş verdiyini bilmirəm. Universitet şəhərciyinin qapıları bağlı idi. Qapıları bağladılar ki, bir nəfər də olsun şahidin iştirakı olmadan hamımızı sındırsınlar. Cəsarətli bir qız divardan ilk tullandı. Onun səsini heç vaxt unutmayacağam. Dedi ki, “nə həyat, nə də ölüm o qədər dəyərli deyil ki, namusunu satasan”.

2 oktyabr 2022-ci ildə Əli Kuhi Təbrizdə həbs edilib. Ailəsinin onun vəziyyəti ilə bağlı heç bir məlumatı olmadığı üçün Əlinin ailəsi ondan çox narahatdır.

Təbriz Universiteti ilə eyni vaxtda Urmiya və Zəncan universitetlərinin tələbələri bu universitetlərin kampusunda toplaşaraq İslam Respublikası əleyhinə şüarlar səsləndirmiş, ümumölkə etirazlarına dəstək vermişlər. Bu iki universitetdə ehtimal olunan həbslərlə bağlı hələ də məlumat yoxdur. Bununla belə, Urmiyada etirazlar zamanı İlahə Bayramian, **Məsumə Maleki**, **Salar Taherəfşar**, Əhməd Zəfərnəmon, **Nima Hüsni**, **Mehdi Arslani**, Əşkan Səadətfer, **Vahid Eşqi** və **Siavaş Süleymanın**in həbs edildiyi bəllidir.

Oktyabrın 2 -də Urmiya-Qərbi Azərbaycan vilayətində **İlahə Bayramian** təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən döyülərək həbs edilib. O, rəssamdır. İlahə Bayramian Urmiya gölünün qurumasının fəsadlarından bəhs edən “Muzey” qısametrajlı filmində rol alıb.

Oktyabrın **3-də Salar Taherəfşar** Kirmanşahda təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Verilən məlumata

görə, bu fəal hərbi xidmətini Kirmanşahda keçirir. Onun həbsinin səbəbi, mümkün ittihamlar, hara köçürülməsi barədə ətraflı məlumat yoxdur.

2022-ci il oktyabrın 3-də Xoyda yaşayan azərbaycanlı fəal **Cavad Əhmədi Yekanlı** atasının evində təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Onun həbsinin səbəbləri və köçürülmə yeri barədə ətraflı məlumat yoxdur.

Hökumət heç bir səbəb göstərmədən azərbaycanlı fəalları həbs etməkdə davam edir. 3 oktyabr 2022-ci ildə azərbaycanlı fəal **Yaşar Əkbərzadə** Ərdəbil şəhərində təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Bu fəalın həbsinin səbəbləri və köçürülmə yeri barədə ətraflı məlumat yoxdur.

Arəş Effati və **Meysəm Beheşti** oktyabrın 4-də Tehran və Təbrizdə təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Təbrizdəki Arəş Effati və Meysam Beheşti naməlum yerə aparılıblar. Arəş Effatinin həbsi zamanı təhlükəsizlik qüvvələri evdə axtarış apararaq onun şəxsi əşyalarını, o cümlədən noutbukunu və mobil telefonunu müsadirə ediblər.

Oktyabrın 4-də Əraklı tələbə fəallardan biri Əli Lətifi öz evində İran hökumətinin təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Hələlik onun son vəziyyəti ilə bağlı məlumat yoxdur.

6 oktyabr 2022-ci ildə Sərablı tələbə fəal **Zəhra Pandi** Təbrizdə həbs edilib. Bu

tələbə fəalın harada olması ilə bağlı heç bir xəbər dərc edilməyib.

Oktyabrın 5-də **Firuz Moini** Ərdəbildə iş yerində təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Bu fəal həbs zamanı şiddətli döyülüb. Cənab Moininin sol gözü görmə qabiliyyətini itirib. Onun sol ayağı və əlləri ağır xəsarət alıb. Onun həbsinin səbəbləri ilə bağlı heç bir məlumat dərc olunmayıb. O, 2022-ci il oktyabrın 6-da Ərdəbil Mərkəzi Həbsxanasının hərbi qanadına köçürülüb.

Aylar Əhmədi oktyabrın 8-də Urmiyada keçirilən mitinqdə təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Onun harada olması və həbsinin səbəbi ilə bağlı heç bir məlumat verilməyib.

Oktyabrın 9-da **Səid İlxani** təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən Melkan Azad Universitetində həbs edilib. O tələbədir. Onun harada olması və həbsinin səbəbləri barədə məlumat yoxdur.

Oktyabrın 9-da **Saleh Mollaabbasi** Əhər-Qərbi Azərbaycanda təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Onun həbsinin səbəbi ilə bağlı heç bir məlumat dərc edilməyib. Təhlükəsizlik qüvvələri Saleh Mollaabasi və ailəsini şiddətlə döyüblər. Saleh Mollabbasi oktyabrın 18-dən kəşfiyyat qüvvələrinin sərt davranışına görə aclıq aksiyasına başlayıb.

Oktyabrın 11-də Zəncan vilayətinin Apellyasiya Məhkəməsi **Seyid Əhməd Nəqavi** barəsində həbs qərarı çıxarıb. Seyid Əhməd Nəqavi Müəllimlər İttifaqının

fəalıdır. Zəncan Apellyasiya Məhkəməsinin 1 sayılı şöbəsi rejim əleyhinə təbliğat fəaliyyətinə görə 1 il müddətinə azadlıqdan məhrum edilib.

Oktyabrın 12-də təhlükəsizlik qüvvələri tanınmış azərbaycanlı vəkil **Məhəmmədrza Fəqihini** həbs edib. Cənab Fəqih Tehranda İran Vəkillər Kollegiyası qarşısında “etirazçıların hüquqlarının pozulmasına və Konstitusiyanın 27-ci maddəsinə” etiraz olaraq keçirilən aksiyada saxlanılıb. O, oktyabrın 25-də zəmin qarşılığında məhkəmə prosesinin sonuna qədər həbsdən azad edilib.

Oktyabrın 15-də **Səid Əhmədi, Məhəmməd Rezaçəmçemən, Yusif Sousəfi, Məhəmməd Mehdi Ebrahimi (16 yaş), Peyman Monadi, Erfan Zareyan, Məhəmməd Cəlali, Tohid Mənuçehri, Hüseyin Cavadi, Abbas Nasiri, Məryəm Əfşarniya, Məhəmməd Əmin Şəfiinecad, Əhməd Rüstəmi, Moiiin Hadisi, Mobin Mekailvənd, Sina Mikaili, Mirabbas Mirhabibi, Araş Əşkani, Puya Əlizadə, Əli Ələvi, Əmir Rahimi** Ərdəbildə keçirilən nümayiş zamanı həbs ediliblər. Onların ittihamları və həbs səbəbləri ilə bağlı heç bir məlumat dərc edilməyib.

Oktyabrın 15 -də Təbrizdə vəkillər **Sina Yusifi, Qasem Bodi və Əmir Mehdiqur** həbs ediliblər. Sina Yusifi Azərbaycan Hüquqşünaslar Assosiasiyasının İnsan Hüquqları Komissiyasının sədr müavini . Sina Yusifi Azərbaycan Hüquqşünaslar Assosiasiyasının İnsan Haqları Komissiyası tərəfindən Məhbusların Müdafiə Komitəsi

adlı komitənin yaradıldığını açıqlayıb. Bu həbs komitə yaradıldıqdan və Təbrizdə məhbusların sayı ilə bağlı statistik məlumatlar verildikdən sonra baş verib. Sina Yusifi twitter hesabında Təbrizdə azı 1700 nəfərin həbs edildiyini açıqlayıb. Həbs olunmuş vəkillər Təbrizin mərkəzi həbsxanasına köçürülüb. Sina Yusifi və Əmir Mehdipur oktyabrın 27-də azadlığa buraxılıblar.

Qasem Bodi oktyabrın 31-də aclıq aksiyasına başlayıb. Bu azərbaycanlı vəkil məhbusları müdafiə komitəsi yaratdığı üçün «ölkənin təhlükəsizliyinə qarşı əlbir olmaq» və «rejim əleyhinə təbliğat» ittihamları əsasında Təbriz həbsxanasındadır. O, aclıq aksiyasına başlayandan karsərə köçürülmüşdür.

Konkisürmə Federasiyasının rəsmi məşqçisi və Aslam (Taleş) sakini **Mahsa Yəzdani** oktyabrın 26-da keçirilən nümayişdə iştirak etdikdən sonra təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilib. Bu günə qədər Mahsa Yəzdaninin vəziyyəti ilə bağlı heç bir məlumat yoxdur .

Şərqi Azərbaycan Hüquqşünaslar Dərnəyinin üzvü vəkil **Negin Kiyani** məhbusları müdafiə etməyi **qəbul etdiyi üçün həbs edilərək Təbriz Mərkəzi Həbsxanasına köçürülüb.** Bu xəbəri azərbaycanlı vəkillərdən biri olan Cəfər Əfşarniya özünün İnstagram səhifəsində açıqlayıb və bildirib ki, ittiham, istintaq, işin gedişi ilə bağlı hələ də məlumat yoxdur. **Nima Rəhimi** oktyabrın 26-da Təbrizdə - Şərqi Azərbaycanda həbs edilib. Onun son

vəziyyəti ilə bağlı heç bir məlumat dərc olunmayıb.

Hüquq müdafiəçiləri bildirlər ki, Zəncanda yaşayan təqaüdcü müəllim **Rəsul Həddadi** 26 oktyabr çərşənbə günü bu şəhərdə keçirilən Məhsa Amininin ölümünün qırxıncı günü nümayişlərində yaralanaraq, beyin ölümü keçirib. O, Musəvi Zəncan xəstəxanasının reanimasiya şöbəsinə yerləşdirilib.

66 yaşlı Həddadi həmin tarixdən etibarən ciddi nəzarət tədbirləri altındadır. Həddadi ilə ailəsinin görüşü zamanı fotosəkil çəkilməməsini təmin etmək üçün görüşlər təhlükəsizlik qüvvələrinin iştirakı ilə baş tuturdu.

Bildirilir ki, təhlükəsizlik əməkdaşları bu təqaüdcü müəllimin vəfatı elan edildikdən sonra Tehrandə dəfn edilməsi və etirazçıların Zəncana toplaşmasının qarşısını almaq üçün Rəsul Həddadinin Tehrana aparılmasına razılıq vermələri üçün onun ailəsinə təzyiq göstəriliblər. Rəsul Həddadinin ailəsi razılıq blankını imzalamaqdan imtina etdikdən sonra təhlükəsizlik qüvvələri Rəsul Həddadinin Tehrana köçürülməsi üçün prokurordan əmr alacaqlarını açıqlayıblar.

Davud Kabali 26 oktyabr 2022-ci il çərşənbə günü Qərbi Azərbaycanın Urmiya şəhərinin Ostadan küçəsindəki mitinqdə həbs edilərək Urmiyanın Kəşfiyyat Polis İdarəsinə təhvil verilib.

Fatimə Alefi və **Səid Əmir Raşidi** cütlüyü

oktyabrın 26-da Təbrizdə təhlükəsizlik qüvvələri tərəfindən həbs edilərək bu şəhərin həbsxanasına aparılıb.

Şahidlərin sözlərinə görə, İran hökumətinin agentləri cütlüyü saxladıqları zaman döyüblər. Hələlik onların son vəziyyəti ilə bağlı etibarlı məlumat verilməyib.

Səhənd Texnologiya Universitetinin dağ-mədən mühəndisliyi fakültəsinin bakalavr tələbəsi **Hanan Moezen** oktyabrın 27-də axşam saatlarında Təbrizin Şahnaz küçəsində həbs edilib. Onun hazırkı vəziyyəti və onu həbs edən qurum haqqında məlumat yoxdur.

30 oktyabr 2022-ci ildə **Milad Parnian** Şərqi Azərbaycanın Təbriz şəhərində həbs edilib. Onun harada olması barədə məlumat yoxdur.

Əfşar Moheb 30 oktyabr 2022-ci il tarixində Ərdəbil şəhərinin Baş və İnkilab Prokurorluğuna müraciət etdikdən sonra işində irəli sürülən ittihamlar üzrə məhkəmə prosesinə çağırış vərəqəsinin verilməsi barədə məlumatlandırılıb. İttihamlar “İslam Respublikasına qarşı təbliğat fəaliyyəti” və “gərginlik yaratmaq üçün İran etnik mənsubiyyətini bilərəkdən təhqir etmək”dir.

2022-ci il oktyabrın 30-da təhlükəsizlik qüvvələri Ərdəbilin Gərmi şəhərində yaşayan azərbaycanlı vətəndaş fəalı **Reza Cudin**in ata evinə basqın etdilər və Rza Codi evdə olmadığı üçün onu həbs etməyə nail ola bilmədilər. Təhlükəsizlik qüvvələri order olmadan evdə axtarış aparıb, Reza Cudin avtomobilini ələ keçirib, atası Səid

Cudi isə həbs ediblər. Rzanın atası haqqında heç bir məlumat yoxdur.

Neda Bayat oktyabrın 30-da Zəncanda həbs edilib. O, Zəncan şəhərində dinc ictimai etirazlarda iştirak edən yeniyetmə qızıdır. Onun son vəziyyətindən xəbər yoxdur. Şahidlərin sözlərinə görə, Neda Bayatın həbsi zamanı mülki geyimli qüvvələr zorakılıq tətbiq ediblər.

Məlumatlara görə, azərbaycanlı komediya aktyoru Məzyar Şəkuri oktyabrın 31-də İnstagram səhifəsində paylaşım etdikdən sonra İran İslam Respublikasının təhlükəsizlik agentləri tərəfindən həbs edilib.

Oktyabrın 31-də Azərbaycan Mədəni Universitetinin tələbəsi **Armita Pavir** universitetin giriş qapısı qarşısında həbs edilib. Armita Pavir biologiya tələbəsidir. Onun son vəziyyəti ilə bağlı məlumat yoxdur.

İran hökumətinin etirazlara yanaşması

Zərərçəkmiş və öldürülmüş şəxslərinin ailələrinin, hadisə şahidlərinin, İran daxilində insan haqları müdafiəçiləri və Beynəlxalq İnsan Hüquqları Təşkilatlarının nümayişçilərin və digər insanların öldürülməsi ilə bağlı verdikləri çox sayda məlumatlara baxmayaraq, İran ölüm faktlarını geniş miqyasda inkar edir və bu faktlarla bağlı heç bir məsuliyyət götürmür. Təhlillər göstərir ki, bir sıra hallarda ölüm hallarının qarşısını almaq olardı.

Səksən üç yaşlı ali lider Xamenei etirazçıları “iğtişaçılar” və “xalq düşmənləri” kimi qələmə verib: “Açıq şəkildə deyirəm ki, bu iğtişaçılar və bu güvənsizlik ABŞ və işğalçı, saxta sionist rejim [İsrail] və onlara pul ödəyənlər tərəfindən hazırlanıb və xaricdəki bəzi satqın iranlılar onlara kömək ediblər”, - Xamenei 3 oktyabr 2022-ci il tarixli çıxışında deyib.

2022-ci il sentyabrın 23-də İranın daxili işlər naziri Əhməd Vahidi etirazlar zamanı həlak olanlarla bağlı açıqlamalar verib. O, “İranın qərbindən və şimal-qərbindən olan inqilab əleyhdarı fəal qruplar” haqqında danışır. O, Azərbaycan əyalətlərində hansı antiinqilabçı qrupların fəaliyyət göstərdiyinə aydınlıq gətirməyib. Azərbaycan türkləri İranın şimal-qərbində və qərbində yerləşən əyalətlərdə

məskunlaşmışlar. Nümayişçilərin polis bölməsinə zorla girməyə cəhd göstərdiyinə dair heç bir sübut olmasa da, təhlükəsizlik qüvvələri Azərbaycan əyalətlərində dəfələrlə həqiqi güllələrdən istifadə edərək, nümayişçiləri qətlə yetirmişlər.

İranın ali lideri və İranın daxili işlər naziri etirazçıları “iğtişaçılar”, “xalq düşmənləri” və “antiinqilabçı qruplar” adlandırır. Onlar bunu etirazçıları sıxışdırmaq və zərərçəkmiş və öldürülmüş şəxslər qarşısında heç bir məsuliyyət daşımamaq üçün ediblər. Digər tərəfdən, hökumət qurbanların ailələrinə təzyiq edir ki, ölən nümayişçilərin qəzalarda və ya ürək çatışmazlığından öldüklerini elan etsinlər. Əsra Pənahi məsələsində hökumət Əsrinin ailəsinə təzyiq göstərərək, Əsrinin xəstəlik səbəbilə vəfat etdiyini söyləməklərini istəyirlər. Urmiyada öldürülmüş Nimanın isə, it dişləməsindən dünyasını dəyişdiyini bildirilir. Beləliklə, İran hökuməti bu tip münasibət və hərəkətlərlə ölüm faktları ilə bağlı məsuliyyəti öz üzərindən atmağa çalışır.

Sistemik diskriminasiya

İran konstitusiyası qadınlara və etnik azlıqlara, xüsusilə Əhvaz ərəblərinə, Azərbaycan türklərinə, bəluclara, kürdlərə və türkmənlərə qarşı ayrı-seçkiliyi dəstəkləyir. Qadınlar və azlıq qrupları fundamental insan haqlarından məhrum edilib. Qeyri-farsların öz ana dilində təhsil almasına icazə verilmir. Bundan əlavə, qadınlar dinindən asılı olmayaraq hicab taxmaq məcburiyyətində qaldıqları üçün geyimlərini özləri seçə bilmirlər. Ayrı-seçkiliyin qadınların evliliyinə, boşanmasına, miras almasına və həyatının digər tərəflərinə təsiri genişdir.

Etnik azlıq mənsubu olan qadınlar, gender ayrı-seçkiliyindən əlavə, etnik ayrı-seçkilik də daxil olmaqla bərabərsizliklərin başqa formalarından da əziyyət çəkirlər. Bu, İran cəmiyyətində onların sosial statusunu fars qadınlarının statusundan daha zəif edir. Məsələn, qeyri-fars etnik qruplara qarşı ayrı-seçkilikçi iqtisadi siyasət etnik azlıq mənsubu olan qadınlar üçün təhsil, iqtisadi resurslara çıxış məhrumiyyətlərinə və digər sosial məhrumiyyətlərə səbəb olur.

Nəticə və təvsiyələr

İnternet məhdudiyyətlərinə baxmayaraq, etirazçıların öldürülməsi və kütləvi saxlanması xəbərləri artmaqdadır. İnsanlar zərər çəkmiş, yaralanmış etirazçıları evlərdə müalicə edirlər ki, onları həbs olunmaqdan qorusunlar. Çünki, xəstəxanalar hakimiyyətin nəzarətindədir və yaralıları təcili yardım məşinlərində həbsxanalara aparırlar. Yaralıların Əl-Qadir xəstəxanasına və orduya göndərildiyi bildirilsə də, əlavə məlumat verilmir. Təbrizdəki həbsxana etiraz edən tələbələrlə doludur. Müvafiq saxlama yerlərinin çatışmazlığı səbəbindən bir neçə məhbus, o cümlədən tələbələr həbsxanadan kənar yerlərə aparılıb.

16 Sentyabr hadisələrinin ardınca bu günlərdə Şimal-qərbi İranın Azərbaycan türkləri yaşayan üç əsas şəhəri olan Təbriz, Urmiya və Ərdəbilin küçələrində “Azadlıq, Ədalət, Milli Hökumət” şüarı əsas şüara çevrilməkdədir.

Noyabrın əvvəlində Təbrizin Gird-mehr və Şahnaz adlanan ərazilərində baş tutan nümayişlər zamanı yuxarıda qeyd olunmuş şüardan əlavə “Millətlərə suverenlik”, “Qadınlara azadlıq”, “Mollaların işi: oğruluq, qətl və xəyanət” şüarları səsləndirilmişdir. Bu şüarların səsləndirilməsi sosial şəbəkə paylaşımında aydın görünməkdədir.⁵ İran hökuməti BMT Baş katibinin və BMT Baş Assambleyasının davam edən

5. <https://www.voanews.com/a/azerbajani-turks-in-iran-demand-freedom-justice-national-government-/6830812.html>

qeyri-qanuni qətl və həbsləri araşdırmaq
çağırışlarına məhəl qoymayıb.

Beynəlxalq ictimaiyyət və təşkilatların
ciddi təzyiqləri artmazsa və lazımi tədbirlər
görülməzsə, etirazçıların, qadınların və

etnik hüquq müdafiəçilərinin həyatı riskinin
kəskin şəkildə artacağından çox narahatıq.

Əlaqə məlumatı:

etekyazi@gmail.com